

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ ВИДІВ І КУЛЬТИВАРІВ БУКА В ДЕНДРОПАРКУ “СОФІЇВКА” НАН УКРАЇНИ

В.Г. КОЗЛОВ

Дендрологічний парк “Софіївка” НАН України
Україна, 20300 Умань, вул. Київська, 12а

Описано декоративні якості рослин із сформованої в дендропарку “Софіївка” НАН України колекції із 5 видів і 20 культиварів бука. Наведено біометричну характеристику найстаріших дерев, роки їх інтродукції до парку та методи щеплення.

Рід бук (*Fagus* L.) об’єднує 10 видів, до яких належить приблизно 100 одиниць внутрішньовидових категорій (форм, культиварів). Багато з них мають високі декоративні якості — оригінальність форми крони, забарвлення і форму листків тощо.

Формування родових дендрологічних колекцій здавна практикується у ботанічних закладах з науковою і популяризаційною метою. У дендропарку “Софіївка” багатьма дослідниками і автором зібрано велику колекцію малопоширених декоративних видів, форм і культиварів бука, які з успіхом можна використовувати для вирішення різних питань ландшафтної архітектури. Найцікавіші серед них — наведені нижче таксони.

***Fagus grandifolia* Ehrh.** — бук великолистий, або американський, інтродукований у “Софіївку” 1988 р. Листя має зелене забарвлення. Листки значно більші, ніж у бука лісового. Край листка зубчастий. Досить стійкий і перспективний для широкого використання.

***Fagus orientalis* Lipsky** — бук східний, або кавказький. Найбільший у “Софіївці” екземпляр мав висоту 29 м і діаметр стовбура 75 см, у 1991 р. загинув від пошкодження стовбура гниллю. Морозостійкий. Плодоно-

сить невиконаним насінням з періодичністю 3—4 роки. Успішно зростає в насадженнях парку. Декоративний з ранньої весни до пізньої осені. Серед видів бука має найбільшу листову пластинку. Листки, завдовжки 10—15 см, зелені, мають 10—14 пар жилок. У парку зростають дерева бука східного, вирощені з насіння, привезеного нами з Тебердинського заповідника (Ставрополья Росії) у 1991 р.

***Fagus crenata* Blume** — бук круглозубий, інтродукований у 1999 р. Потребує випробування.

***Fagus lucida* Rehd.** — бук блискучий, інтродукований у 1999 р. з Вроцлавського ботанічного саду. Потребує випробування.

***Fagus sylvatica* L.** — бук лісовий звичайний, або європейський. В Англійському парку “Софіївки” зростає 110-річний екземпляр бука лісового заввишки 30 м і діаметром стовбура 0,66 м. Успішно акліматизувався, періодично дає повноцінне насіння. Утворює самосів. Посадковий матеріал місцевої репродукції упродовж багатьох років регулярно висаджувався в парк.

Усі відомі декоративні форми бука належать до одного виду — *Fagus sylvatica* L., що засвідчено в реєстраційному документі [7], де перелічено понад 100 культиварів, з яких тільки 37 вирощуються в дендраріях і садах

США. Великі колекції культиварів (до 50 таксонів) зібрано у Нідерландах, Чехії, Словаччині [6], Польщі [5]. З інтродукованих культиварів бука в дендропарку "Софіївка" найцікавішими є такі:

'*Albo-variegata*' — біло-пістрявий. Інтродукований нами в парк 1991 р. щепленням вегетуючою прищепою на бук лісовий. Листя має біло-пістряве забарвлення, яке охоплює верхню частину листка і лише інколи виходить клиноподібно до центральної жилки. У кронах старих дерев листя на окремих гілках тільки зеленого забарвлення, що є характерною особливістю таксону [6]. Найбільше і єдине в Україні дерево зростає в парку с. Підгірці біля Стрия Львівської обл. Воно має сильно пошкоджений штаб, тому недовговічне.

'*Asplenifolia*' — розрізнолистий. Інтродукований нами 1988 р. щепленням. Дерево має листки зеленого кольору від вузьколінійних ланцетних до глибокорозрізаних. Явно виражені розрізані листки, які чітко відрізняються від листків інших близьких культиварів. Інколи його помилково називають '*Laciniata*', але, як вважає А.М. Свобода [6], декоративна форма '*Laciniata*' описана окремо. Найстаріші дерева цієї декоративної форми зростають у парку Міженець Львівської обл.

'*Atropunicea*' — пурпуроволистий. 110-річне дерево, заввишки 31 м, діаметром стовбура 0,58 м, листям від червоного до пурпурового кольору, зростає в Англійському парку "Софіївки". Пурпурове забарвлення листки зберігають з весни до осені на освітленій частині крони. Морозостійкий. Плодоносить періодично і дає виповнене насіння. Утворює самосів.

'*Cuprea*' — мідно-червоний. Листки червоного забарвлення, але світліші, ніж у '*Atropunicea*'. '*Cuprea*' можна отримати, якщо висіяти насіння '*Atropunicea*'. У разі генеративного розмноження проростають екземпляри сіянців з листками червоного кольору різних відтінків.

'*Borniensis*' — культивар з випрямленим стовбуром та широкою конусоподібною кроною із численними повислими гілками. Відрізняється від '*Pendula*' вужчою кроною. Інтродукований нами 1990 р. щепленням. Листки зелені.

'*Fastigiata*' — пірамідальний. Інтродукований 1988 р. щепленням. Дерево заввишки 5 м. Гілки мають особливість рости вертикально й утворювати пірамідальну крону. Листки суцільнокраї зелені.

'*Dawyck Gold*' — пірамідальний жовтолистий. Інтродукований щепленням 1999 р. живцем, привезеним нами з Польщі.

'*Pendula*' — плакучий. Культивари цієї групи мають одну спільну характерну ознаку — гілки ростуть спочатку догори, а потім нахилиються вниз і ростуть повисло до землі. За сприятливих умов досягають великих розмірів. Їхні крони мають романтичну назву "зелений водоспад". Завдяки своїй красі і пишній кроні вони дуже популярні, їх вирощують у багатьох парках на заході України, у Польщі, Німеччині, Франції, США.

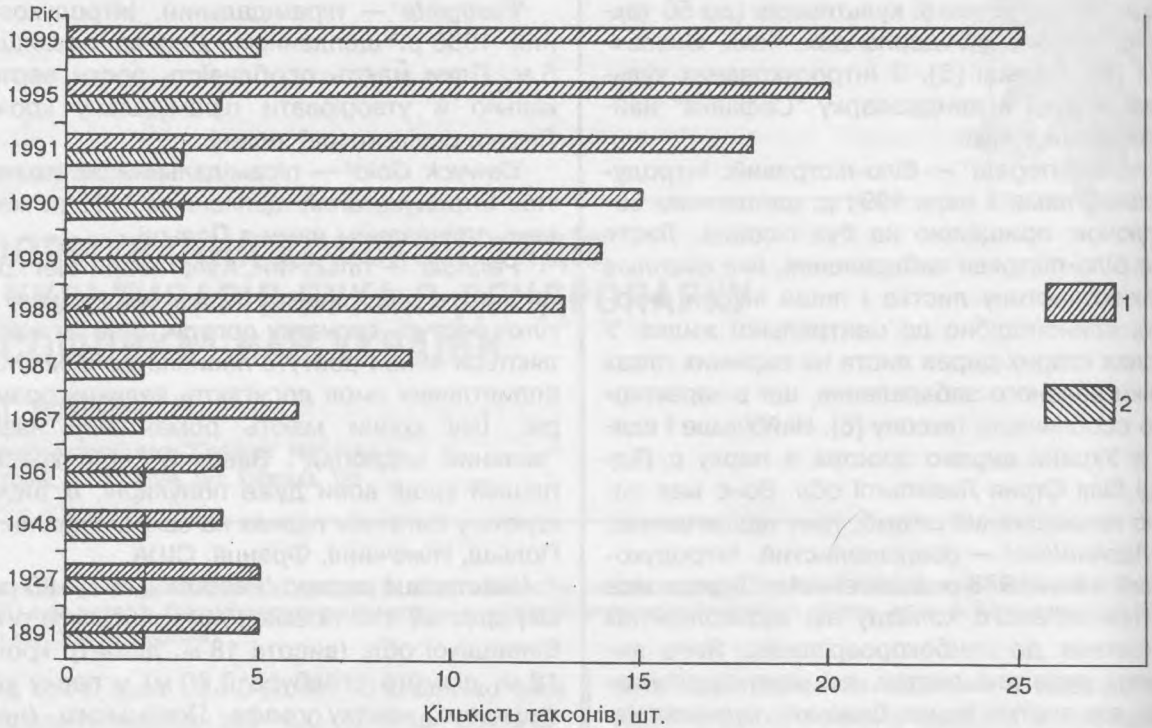
Найстаріше дерево '*Pendula*' (150—180 років) зростає в с. Носківці Жмеринського р-ну Вінницької обл. (висота 18 м, діаметр крони 18 м, діаметр стовбура 0,80 м) у парку колишнього маєтку графа Потоцького (нині парк середньої школи).

'*Purpurea pendula*' — плакучий пурпуроволистий. Інтродукований нами 1990 р. Гілля повисле з пурпуровими листками. Гілки мають характерну особливість рости повисло з самого початку. Виник самостійно і незалежно від '*Pendula*' [6].

'*Quercifolia*' — дуболистий. Листки схожі на листки дуба, мають зелене забарвлення. Інтродукований у "Софіївку" 1891 р. В.В. Пашкевичем, але загинув у молодому віці. Реінтродукований нами 1991 р. щепленням живцями, взятими з маточного дерева у Стрийському парку Львова.

'*Rohanii*' — Рогана. Дерево з червоними листками, за формою схожими на '*Laciniata*'. Культивар отримано від схрещування '*Quercifolia*' × '*Atropunicea*'. У "Софіївку" інтродукований нами 1990 р. з Люблінського ботанічного саду та саду Варшавської сільськогосподарської академії (Польща).

'*Roseo-marginata*' — рожево-облямований. У "Софіївку" інтродукований нами 1987 р. щепленням. Листки забарвлені в червоний або пурпуровий колір, листову пластинку з краю облямовує рожева смужка. У другій половині літа рожеве забарвлення перехо-

Динаміка зростання кількості таксонів роду *Fagus* L. у дендропарку "Софіївка" НАН України:

1 — таксони; 2 — види

дить у блідо-рожеве. Найбільш декоративний у травні-червні.

'*Riversii*' — культивар з листками темно-пурпурового забарвлення. Має компактну крону. Інтродукований нами 1990 р. щепленням.

'*Red Obelisk*' — червоний обеліск. Дерево з пурпуровими листками і пірамідальною кроною. Отриманий нами з Вроцлава (Польща) в 1999 р. Потребує випробування.

'*Rotundifolia*' — круглолистий. Має невеликі круглі листки розміром 2—4 см з трьома парами бічних жилок. У "Софіївці" зростає в Англійському парку одне дерево віком 110 років — найстаріше в Україні та Європі. Характеризується пірамідальною формою крони. Декоративне і заслуговує на впровадження в культуру.

'*Striata*' — культивар, що має крону та листки звичайних розміру і форми. Листки спочатку зелені, згодом поміж жилками з'являються жовто-зелені смужки. Інтродукований нами з Польщі живцем 1999 р.

'*Tortuosa*' — низькорослий бук з покрученими і звивистими гілками.

'*Latifolia*' — культивар з листками завширшки 5—10 см, завдовжки 7,5—15 см.

'*Zlatia*' — жовтолистий. Листя на початку літа жовтого забарвлення, пізніше переходить у зелене. Найстаріше дерево 'Zlatia' зростає в с. Берегомет Чернівецької обл. Ця форма інтродукована нами в "Софіївку" 1988 р.

У колекції крім декоративних форм представлено 2 фенологічні форми:

'*Praecox*' — форма з раннім розпусканням листків. Бубнявіння бруньок і розпускання листків розпочинається на 7—10 діб раніше, ніж у типової форми бука лісового.

'*Tarda*' — форма з пізнім розпусканням листків. Листки з'являються на 7—10 діб пізніше, ніж у типової форми бука.

За даними деяких авторів [1—5] та власних досліджень, подаємо динаміку зростання кількості таксонів роду *Fagus* у "Софіївці" за 110 років (рисунок). З 1967 по 1999 р. кількість таксонів зростає більш ніж у 4 рази.

Формуванню колекції видів бука у "Софіївці" сприяла відпрацьована система їх

насінного та вегетативного розмноження. Для видів бука *Fagus orientalis* Lipsky та *F. sylvatica* L. найдоцільнішим і найперспективнішим є насінневе розмноження, оскільки в окремі роки можна зібрати невелику кількість виповненого насіння і виростити посадковий матеріал.

Для більшості культиварів бука лісового насінневе розмноження безперспективне, оскільки навіть у разі отримання повноцінного насіння не можна сподіватися на стабільну передачу декоративних якостей потомству. З методів вегетативного розмноження декоративних культиварів бука найраціональнішим є розмноження щепленням. Копулювання дає змогу отримати крупномірний посадковий матеріал відносно швидко — за 3–5 років.

Досвід формування колекції буків внаслідок інтродукції щепленням засвідчив, що найкращим способом є щеплення вприклад за нашою модифікацією, поліпшеним копулюванням і за кору. У живців з багаторічною деревиною приживлюваність іноді досягала 93 %, тоді як у однорічних — 60–72 %.

Щеплення видів і культиварів бука живцями 2–3-річною деревиною способом вприклад за нашою модифікацією дало найкращі результати: круглолистий бук лісовий приживається на 93 %, пірамідальний — на 90, рожево-облямований — 64, жовтолистий — 40, бук американський та б. східний — на 60 %.

Під час реалізації результатів експедиційних досліджень останніх років перед нами постало нове завдання: розробити методику щеплення живцями, заготовленими у різний час вегетації (з травня по серпень). Тому для збереження дуже цінних і рідкісних таксонів бука в період вегетації було застосовано щеплення вегетуючою прищепою. Запропонована нами методика є різновидом щеплення вприклад. Особливість полягає в тому, що як прищепу використовують активно вегетуючий живець з листками, нижню частину якого вміщують у посудину з водою до і після щеплення. Це дає необхідну водозабезпеченість клітин прищепи. Упродовж 3–4 тижнів після зрошення компонентів джерело водного живлення забирають, а на підщепі обрізують усі верхівкові пагони і видаляють нижню частину прищепи.

Усі зібрані в колекції види та культивари бука добре ростуть і розвиваються в умовах Правобережного Лісостепу України. Колекцію використовують як маточник для вирощування посадкового матеріалу видів і культиварів бука. Цей матеріал можна використовувати для створення високохудожніх садово-паркових композицій.

1. Бонецький С. Деревні та чагарникові породи парку III Інтернаціоналу (кол. "Софіївка") в Умані // Тр. с.-г. ботаніки. — Харків : Рад. селянин, 1927. — С. 189–196.
2. Колесников А.И. Декоративная дендрология. — М. : Лесн. пром-сть, 1974. — 704 с.
3. Козлов В.Г. До методики щеплення видів і форм бука // Сучасні методи досліджень в агрономії : Тези доп. — Умань, 1993. — С. 105–106.
4. Липа А.Л. Софиевка. Уманский государственный заповедник. — Киев : Изд-во АН УССР, 1948. — 112 с.
5. Рева М.М. 70 років арборетуму В.В. Пашкевича у дендропарку "Софіївка" // Питання біології акліматизованих рослин. — К. : Вид-во АН УРСР, 1964.
6. Index Plantarum polskich kolekcji dendrologicznych // Prace ogrodu botanicznego Uniwersytetu Wrocławskiego. — 1999. — 5, zeszyt 1. — 17. — 306 с.
7. Svoboda A.M. Okrasne odrude buku lesního. — Praha : Studie CSAV, 1988. — 123 s.
8. Wiman D. Registration list of cultivars names of *Fagus* // Jamaica Plain. — 1964. — P. 1–8.

Надійшла 14.08.2000

ФОРМИРОВАНИЕ КОЛЛЕКЦИИ ВИДОВ И КУЛЬТИВАРОВ БУКА В ДЕНДРОПАРКЕ "СОФИЕВКА" НАН УКРАИНЫ

В.Г. Козлов

Дендрологический парк "Софиевка"
НАН Украины, Украина, Умань

Описаны декоративные качества растений из сформированной в дендропарке "Софиевка" НАН Украины коллекции из 5 видов и 20 культиваров бука. Приведены биометрическая характеристика наиболее старых деревьев, годы их интродукции в парк и методы прививки.

FORMING THE COLLECTION OF SPECIES AND CULTIVARS OF BEECH IN THE DENDROLOGICAL PARK SOFIIVKA OF THE NAS OF UKRAINE

V.H. Kozlov

Dendrological park *Sofiivka*,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Uman

The collection of 5 species and 20 cultivars of beech was formed in the dendrological park *Sofiivka* of the NAS of Ukraine, ornamental properties of the plants being described. Biometric characteristics of the oldest trees, the years of their introduction and grafting methods are presented in the paper.